

GUIA DOCENT
MEDITERRANI ARCAIC

Coordinació: ALONSO MARTINEZ, NATALIA

Any acadèmic 2020-21

Informació general de l'assignatura

Denominació	MEDITERRANI ARCAIC			
Codi	100096			
Semestre d'impartició	1R Q(SEMESTRE) AVALUACIÓ CONTINUADA			
Caràcter	Grau/Màster	Curs	Caràcter	Modalitat
	Grau en Història (R 2015)	3	OPTATIVA	Presencial
Nombre de crèdits assignatura (ECTS)	6			
Tipus d'activitat, crèdits i grups	Tipus d'activitat	PRACAMP	PRAULA	TEORIA
	Nombre de crèdits	1.2	1.8	3
	Nombre de grups	1	1	1
Coordinació	ALONSO MARTINEZ, NATALIA			
Departament/s	HISTÒRIA			
Distribució càrrega docent entre la classe presencial i el treball autònom de l'estudiant	22,5 hores presencials a l'aula 10 hores presencials fora de l'aula 22,5 hores no presencials on-line 95 hores de treball autònom			
Informació important sobre tractament de dades	Consulteu aquest enllaç per a més informació.			
Idioma/es d'impartició	Català i castellà			
Distribució de crèdits	3 crèdits teòrics 3 crèdits pràctics			

Professor/a (s/es)	Adreça electrònica professor/a (s/es)	Crèdits impartits pel professorat	Horari de tutoria/lloc
ALONSO MARTINEZ, NATALIA	natalia.alonso@udl.cat	6	

Informació complementària de l'assignatura

L'assignatura presenta la Mediterrània com a escenari de les importants transformacions en les dinàmiques de desenvolupament socioeconòmic, polític i cultural, que van tenir lloc entre els pobles circumdants a partir dels contactes amb les civilitzacions del Llevant i l'Egeu durant el bronze final i la primera edat del ferro (1600 - 500 ANE).

S'analitza especialment la crisi produïda per les invasions dels "pobles del mar", les colonitzacions fenícia i grega, el desenvolupament de la civilització etrusca i s'incideix en la seva materialització a la Península Ibèrica entre els segles XI - VI a.C. El desenvolupament del món tartèsic i la colonització focea al golf de Lleó constitueixen el punt final de les matèries impartides.

Objectius acadèmics de l'assignatura

- O.1.- Conèixer la geografia mediterrània i saber situar en el temps i l'espai els principals enclavaments del primer mil·lenni a.C. Conèixer el seu origen i les causes de la seva perdurabilitat o desaparició.
- O.2.- Aprofundir en el coneixement de les grans civilitzacions fenícia, grega o etrusca i els seus mecanismes particulars d'expansió territorial.
- O.3.- Saber analitzar la incidència d'aquests contactes en les dinàmiques autòctones de desenvolupament de les comunitats locals receptores, amb especial èmfasi a la Península Ibèrica.
- O.4.- Aprendre a utilitzar simultàniament les fonts escrites, arqueològiques i la Geografia en la construcció d'un discurs històric.
- O.5.- Adquirir una visió crítica de la Mediterrània com a escenari històric de comunicació i intercanvi cultural.

Competències

- Capacitat per establir anàlisis comparades en l'estudi de la història local, nacional i internacional
- Capacitat per a comprendre els grans processos polítics, socials i econòmics de la Història des d'una perspectiva sincrònica i diacrònica
- Capacitat per valorar factors com el comerç o la colonització en els processos de canvi i / o aculturació
- Aparenatatge a partir de l'anàlisi i de la reflexió sobre materials docents, textos històrics, articles científics, audiovisuals i cartografia

Continguts fonamentals de l'assignatura

Tema 1. Introducció al Mediterrani i la navegació

BLOC 1 - Segona meitat del segon mil·lenni

Tema 2. El Mediterrani Oriental: Hatti, la Grècia dels Palaus, Xipre

Tema 3. El Mediterrani Central: l'edat del bronze a Sicília, Sardenya i península italiana

Tema 4. El Mediterrani Occidental: península ibèrica i balears

Tema 5. Els moviments migratoris en els segles XIII-XII aC: el "Pobles del Mar"

Tema 6. El desenvolupament del comerç al Mediterrani en el II mil·lenni

BLOC 2 - Primera meitat del primer mil·lenni

Tema 7. El fenicis i la colonització fenícia

Tema 8. El bronze final i la 1ª Edat del Ferro al Mediterrani central

Tema 9. La cultura etrusca

Tema 10. Tartessos i el període Orientalitzant

Tema 11. La colonització i el comerç grec al Mediterrani central i occidental

Eixos metodològics de l'assignatura

HP aula: hores de classe presencial a l'aula **HP fora aula:** hores presencials de pràctiques fora de l'aula

HNP síncrones: hores de classes virtuals amb la professora **HNP autònomes:** hores de treball autònom de l'alumnat

Activitat	CODIFICACIÓ / descripció / tipologia TPD	O*	G*	HP aula	HP fora aula	HNP síncrones	HNP autònomes
Classe magistral (M)	M: Veure temari	O.1, O.2, O.3, O.4, O.5		12,5		6,5	
Seminaris (S)	S-1: Elements mobles de cultura material grega, fenícia i etrusca	O.2		3			
Pràctiques (P)	P 1: Activitats pràctiques	O.1, O.2, O.3, O.4, O.5				11	15

Treballs (T)	T: Lectures	O.1, O.2, O.3, O.4, O.5				45
Tutoris (Tut)	Tut: Seguiment dels treballs	O.4	1		3	
Altres (AA)	Visites a jaciments arqueològics			10		
Avaluació (AV)	Veure taula mecanismes d'avaluació		6		2	35
TOTAL			22,5	10	22,5	95

O: Objectiu.

Sistema d'avaluació

Mecanismes d'avaluació	codificació / descripció-criteris / tipologia TPD	observacions	O*	Activitat	%*
Assistència i participació (As)	As: Participació		O.2		10
Taller d'avaluació (TA) (Examen)	TA 1: Examen TA 2: Test lectures 1 TA 3: Test lectures 2	Prova escrita	O.1, O.2, O.3, O.4, O.5		30 15 15
Informe (In) / Treballs (T)	T: Treball temàtic		O.4		30
Altres (A)					
TOTAL					100

O: Objectiu. %: percentatge en la nota final.

L'avaluació és continuada. Els estudiants que combinin els seus estudis amb una feina a temps complet tenen dret a demanar avaluació alternativa en un termini de 5 dies des del començament del semestre. Per més informació, envieu un correu electrònic a academic@lletres.udl.cat o adreceu-vos a la Secretaria de la Facultat de Lletres.

Bibliografia i recursos d'informació

BIBLIOGRAFIA GENERAL

- Arnaud, P. (2005): *Les routes de la navigation antique. Itinéraires en Méditerranée*. Paris: Editions Errance.
- Aubet, M. E. (2007): *Comercio y colonialismo en el Próximo Oriente Antiguo. Los antecedentes coloniales del III y II Milenio a.C.* Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Gracia, F. Munilla, G. (2004): *Protohistoria. Pueblos y culturas en el Mediterráneo entre los siglos XIV y II a.C.* Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- Gras, M. (1999): *El Mediterráneo arcaico*. Madrid: Alderabán Ediciones.
- Guidetti M. (ed.) (2004): *Storia del Mediterraneo nell'antichità. IX-I secolo a.C.* Milano: Jaca Book.
- Knapp, A., i Van Dommelen, P. (eds.). (2015): *The Cambridge Prehistory of the Bronze and Iron Age Mediterranean*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lectures Bloc 1 Obligatòries

- Aubet, M^a.E. (2007). *Comercio y colonialismo en el Próximo Oriente antiguo*. Capítol 4, El lugar del comercio en las economías antiguas, Bellaterra Arqueología, Barcelona, pp. 97-133.
- Chapman, R. (2005). Changing Social Relations in the Mediterranean Copper and Bronze Ages, A: Blake, E., Knapp, A.B., *The Archaeology of Mediterranean Prehistory*, Blackwell Publishing, Oxford, pp. 77- 101.
- García Bargeño, J., García García, J., Martín García, J.M^a., Ramírez Valiente, P. (2013). Los Pueblos del Mar a través de las tendencias historiográficas, *Ab Initio*, 8: 3-43.

Lectures Bloc 2 Obligatòries

- Celestino Pérez, S. (2008). La precolonización a través de los símbolos, A: Celestino, S., Rafel, N., Armada, X.L., *Contacto cultural entre el Mediterráneo y el Atlántico: (siglos XII-VIII a.n.e): la precolonización a debate*, CSIC, Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma, pp. 107-122.
- Espada Rodríguez, J. (2012). La expansión fenicia y la colonización griega: puntualidades y similitudes de dos procesos de interculturalidad en el Mediterráneo arcaico (II), *POLIS. Revista de ideas y formas políticas de la Antigüedad Clásica*, 24, pp. 7-22.
- Wagner, C.G. (2001). Comercio, colonización e interacción cultural en el Mediterráneo Antiguo y su entorno. ensayo de aproximación metodológica. A: López

BIBLIOGRAFÍA TEMÀTICA

Navegació, rutes marítimes

- Mauro, C. M. (2014): Las rutas fenicias por el Mediterráneo en el periodo arcaico (IX - VII siglo a.C.). *ArqueoWeb*, 15, pp. 33-55.
- Peña, V.; Wagner, C. G. i Mederos, A. (eds.) (2004): *La navegación fenicia: tecnología naval y derroteros. Encuentro entre marinos, arqueólogos e historiadores (Madrid, 27-28 noviembre 2002)*. Madrid: Centro de Estudios Fenicios y Púnicos. Consultable a: https://www.academia.edu/2174280/La_navegaci%C3%B3n_fenicia_tecnolog%C3%ADa_naval_y_derroteros_encuentro_entre_marinos_arque%C3%B3logos_e_historiadores
- Ruiz de Arbuló, J. (1998): Rutas marítimas y tradiciones náuticas. Cuestiones en torno a las navegaciones tirias al Mediterráneo Occidental. A: Costa, B. i Fernández, J. H. (eds.), *Rutas, navíos y puertos fenicio-púnicos: XI Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Eivissa, 1996)*. Eivissa: Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera, 41, pp. 25- 48.?
- [Naufragis i derelictes al Mediterrani:](#)

Web de la Nordic Underwater Archaeology: www.subarch.com

<https://www.abc.se/~pa/uwa/wreckmed.htm>

Pobles del Mar

- Artzy, M. (2017): *Los nómadas del mar*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Cline, E. H. (2016): *1177 a.C. El año en que la civilización se derrumbó*. Barcelona: Crítica.
- Liverani, M. (2003): *Relaciones internacionales en el Próximo Oriente antiguo, 1600-1100 a.C.* Barcelona: Edicions Bellaterra
- Moreu, C. J. (2003): The Sea Peoples and the Historical Background of the Trojan War. *Mediterranean Archaeology*, 16, pp. 107-124. Traducció al castellà a: <http://pueblos-del-mar.blogspot.com.es/2010/05/la-crisis-de-1200-c-en-el-mediterraneo.html>
- Díaz, Y. (2015): Las invasiones de los pueblos del mar en Egipto, contadas a través de las fuentes arqueológicas. *Boletín de la Asociación Española de Egiptología*, 24, pp. 207-236.
- Dothan, T. i Dothan, M. (2017): *Los pueblos del mar. Tras las huellas de los filisteos*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Yasur-Landau, A. (2012): *Los filisteos. La migración egea a finales de la Edad del Bronce*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

Fenicians

- Aubet, M. E. (2009): *Tiro y las colonias fenicias de Occidente*, Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Celestino, S.; Rafel, N. i Armada X. L. (2008): *Contacto cultural entre el Mediterráneo y el Atlántico (siglos XII-VIII a.n.e.)*. La precolonización a debate. Madrid: CSIC. Consultable a: http://libros.csic.es/product_info.php?products_id=178
- Frankenstein, S. (1997): *Arqueología del colonialismo: el impacto fenicio y griego en el sur de la Península Ibérica y el suroeste de Alemania*. Barcelona: Crítica.
- González, R.; López, F. i Peña, V. (eds) (2009): *IV Coloquio del CEFYP: Los fenicios y el Atlántico*. Madrid: Centro de Estudios Fenicios y Púnicos. http://dchta.uib.cat/digitalAssets/193/193085_5.pdf
- Gras, M.; Rouillard, P. i Teixidor, J. (2000): *L'universo fenicio*, Torino: Einaudi.
- Moscati, S. (1988): *I Fenici*. Milano: Bompiani.
- Nigro, L. i Spagnoli, F. (2017): *Landing on Motya. The earliest Phoenician settlement of the 8th century BC and the ceation of a West Phoenician cultural identity in the excavations of Rome "La Sapienza" University - 2012-2016*. Cuaderni di archeologia fenicio-punica/CM 04, Roma: Università di Roma "La Sapienza".
- Pellicer, M. (2007): *La necrópolis Laurita (Almuñecar, Granada) en el contexto de la colonización fenicia*. Cuadernos de Arqueología Mediterránea, 15. Barcelona: Universidad Pompeu Fabra.
- Prados Martínez, F. (2007): *Los fenicios, del monte Líbano a las Columnas de Hércules*. Barcelona: Marcial Pons.
- Ruiz-Gálvez, M. L. (2013): *Con el Fenicio en los talones. Los inicios de la Edad del Hierro en la cuenca del Mediterráneo*. Barcelona: ed. Crítica

Grecs

- Arcelin, P. et al. (eds.) (1995): *Sur les pas des grecs en occident. Hommages à André Nickels*. Études Massaliètes, 4, Paris: Errance.
- Bouffier, S. i Hermay, A. (eds.) (2013): *L'Occident grec de Marseille à Mégara Hyblaea. Hommages à Henry Tréziny*. Bibliothèque d'Archéologie Méditerranéenne et Africaine, 13, Arles: Errance - Centre Camille Jullian.
- Domínguez Monedero, A. J. (1993): *La polis y la expansión colonial griega. Siglos VIII-VI a.C.* Madrid: Ed. Síntesis.
- Domínguez Monedero, A. J. (1989): *La colonización griega en Sicilia: Griegos, indígenas y púnicos en la Sicilia arcaica : interacción y aculturación*. Oxford: Bar International Series 549.
- Domínguez Monedero, A. J. i Pascual, J. (2006): *Atlas histórico del mundo griego antiguo*. Madrid: Síntesis.
- Ettore, M. de J. (1996): *Magna Grecia. L'Italia meridionale dalle origine leggendarie alla conquista romana*. Bari: Edipuglia.
- Greco, E. (2005): *Archeologia della Magna Grecia*. Roma: Laterza (8ª edició).
- Guzzo, G. (2011): *Fondazioni greche. L'Italia meridionale e la Sicilia (VIII e VII sec. a.C.)*. Roma: Carocci editore.
- Hurst, H. R. i Owen, S. (2005): *Ancient colonizations: analogy, similarity and difference*. London: Duckworth.
- La Torre, G. F. (2011): *Sicilia e Magna Grecia. Archeologia della colonizzazione greca d'Occidente*. Roma: Laterza.
- Ridgway, D. (1997): *El alba de la Magna Grecia: Pitecusa y las primeras colonias griegas de Occidente*. Barcelona: Crítica.
- Tréziny, H. (ed.) (2010): *Grecs et indigènes de la Catalogne a la Mer Noire. Actes des Rencontres du programme européen Ramses2 (2006-2008)*. Paris: Errance.

Etruscs

- Bartoloni, G. (2012): *La cultura Villanoviana. All'inizio della storia etrusca*. Roma: Carocci editore (3ª edició).
- Camporeale, G. (ed.) (2001): *Gli Etruschi fuori d'Etruria*. Verona: Arsenale Editrice.
- Camporeale, G. (2011): *Gli etruschi. Storia e civiltà*. Torino: UTET Università, (3ª ed.).
- Coarelli, F. (ed.) (1975): *Etruscan cities*. London: Cassell.
- Fulminante, F. (2014): *The Urbanisation of Rome and Latium Vetus: From the Bronze Age to the Archaic Era*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lara Peinado, F. (2007): *Los Etruscos: Pórtico de la Historia de Roma*. Madrid: Cátedra.
- MacIntosh, J. (ed.) (2013): *The Etruscan World*. New York: Routledge.
- Pallotino, M. (1984). *Etruscologia*. Milano: Ulrico Hoepli Editore S.P.A.

- Torelli, M. (1996): *Historia de los Etruscos*. Barcelona: Crítica.

Món insular: Xipre, Sardenya, Malta, Balears...

- Bonanno, A. (2005): *Malta - Phoenician, Punic and Roman (Malta's Living Heritage)*. Santa Venera: Midsea Books.

- Blondy, A. (2007) *Malte*. Paris: Arthaud (Reed. 1991)

- Guerrero, V. M.; Calvo, M. i Gornés, S. (2006): *Historia de las Islas Baleares*, Mallorca; El Mundo-El Día de Baleares, (2 vol.). Consultable a: http://dchta.uib.cat/digitalAssets/193/193334_21.pdf

- Karageorguis, V. (2004): *Chipre. Encrucijada del Mediterráneo oriental 1600 - 500 a.C.* Barcelona: Edicions Bellaterra.

- Knapp, A. B. (2008): *Prehistoric and Protohistoric Cyprus: Identity, Insularity, and Connectivity*. Oxford: Oxford University Press.

- Lilliu, G. (1999): *La civiltà nuragica*. Sassari: Delfino Caro Editore.

- Melis, P. (2003): *Civiltà nuragica*. Sassari: Delfino caro Editore. Consultable a: https://www.academia.edu/1295366/Civilt%C3%A0_nuragic

- Lull, V., Micó R., Rihuete, C. i Risch, R. (1999): *Ideología y sociedad en la prehistoria de Menorca. La Cova des Càrritx y la Cova des Mussol*. Barcelona: Consell Insular de Menorca.

- Vidal, Pablo (1996): *La isla de Malta en época fenicia y púnica*. Oxford: BAR International Series 653.?

Tartessos

- Alvar, J. i Blázquez, J.M. (eds.) (1993): *Los enigmas de Tarteso*, Madrid: Ed. Cátedra.

- Celestino, S. (2014): *Tarteso. Viaje a los confines del mundo antiguo*. Madrid: Trébede.

- Celestino, S. i J. Jiménez, J. (eds.) (2005): *Protohistoria del Mediterráneo Occidental: El Periodo Orientalizante. Actas del III Simposio Internacional de Arqueología de Mérida (Mérida, 5-8 de mayo de 2003)*. Anejos de Archivo Español de Arqueología, XXXV, 2 vol.

- Gracia, F. (coord.) (2008): *De iberia a Hispania*. Madrid: Ariel Prehistoria.

- Rodríguez, A. (2001): *Extremadura tartésica: arqueología de un proceso periférico*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

- Torres, M. (2002): *Tartessos*. Bibliotheca Archaeologica Hispana, 14, Madrid: Real Academia de la Historia.

- Rodríguez Díaz, A. (ed.) (2004): *El edificio protohistórico de La Mata (Campanario, Badajoz) y su estudio territorial*. Cáceres: Universidad de Extremadura.

- Ruiz Mata, D. (ed.) (1995): *Tartessos 25 años después, 1968-1993: Actas del congreso conmemorativo del V Symposium Internacional de Prehistoria Peninsular (Jerez de la Frontera, noviembre 1993)*: Ayuntamiento de Jerez de la Frontera.

- Ruiz Mata, D. i Celestino, S. (coord.) (2001): *Arquitectura oriental y orientalizante en la Península Ibérica*. Madrid: CSIC.